

Féja Géza és kora

HOZZÁSZÓLÁS ZIMONYI ZOLTÁN TANULMÁNYÁHOZ

Az idő múlásával egyre több gondot okoz, ha az ember régi időkről szól a mai generációhoz. Nap mint nap csökken azoknak a beavatottaknak a száma, akik eszmélve élték meg az elmúlt fél évszázadot, akik tudják, mi a boletta, kik az öreg csákyások és mit jelentett a Gömbös-féle 95 pont. Vagy akár az „új szellemi front”.

Ez jutott eszembe, amikor olvastam Zimonyi Zoltán tanulmányát a Tiszatájban *Féja Gézáról „Lobogó tűzű ígéhirdető” 1986. 1.)* nemrég megjelent könyve (Magyar haláltánc) alkalmából. Az *értékelés valójában politikai visszatekintés*. Ehhez viszont szükséges lenne a közéleti küzdőtér ismerete, annak minden bonyolultságával, pártharcaival, sajátos erőviszonyaival, háttérben álló irányítóival, nemzetközi ráhatásaival és személyi értékskálájával. És még számos egyéb tényezővel. Márpedig mindez a mai olvasók többségének ismeretlen terület. Még a témával foglalkozó szakírók is el-eltévednek olykor ebben az útvesztőben, mit várjunk akkor egy huszoneves vagy akár egy ötvenes olvasótól? Pedig ha valakit kiemelünk és alkotói pályáját elemezzük, bizony tévútra vihet minket korának felületes ismerete s még inkább, ha az még elfogultsággal is párosul.

De vállalkozhat-e rá egy szerző, hogy tanulmányának szűkre szabott keretei között, még a történelmi háttérrel is élénk vetítse? Nyilván nem. Megértéssel kezelem hát Zimonyi Zoltán helyzetét, ez azonban nem akadályozhat meg abban, hogy állításaival ne szálljak vitába.

A szerző ezt írja: „Elégé elterjedt az a beállítás, hogy az Előrs—Szabadság korszak után megtört Féja ígéretesen indult újságírói pályája, Bajcsy-Zsilinszky Endrével szakítva lealacsonyodott a tolla. Ellentmond ennek, hogy a válogatott kötet 129 írásából száz a Magyarországból került a kötetbe... s mindössze 17 Zsilinszky lapjaiból.”

Ez az idézet magában hordja az egész tanulmány politikai vonalvezetések felémás voltát, ami változó alakban mindvégig vissza-visszaköszön. Az valóban nem igaz, hogy Féja újságírói pályája a Bajcsy-Zsilinszkyvel történt „szakítás” után megtört volna, mert hiszen 1935-től még 9 éven át írt a Magyarországon. *Hogy azonban tolla lealacsonyodott-e vagy sem, annak megítélése nem ízlés dolga, hanem ténykérdés.* A rideg valóság ugyanis az, hogy Zilahy Lajos és különösen Mihályfi Ernő szerkesztése alatt még nem merülhetett fel kifogás Féja ellen, viszont a háború kitörésekor, midőn a Magyarország kormánylappá vált — s különösen a náci hadigépezet mindent elsöpörni látszó kezdeti sikerei idején —, Féja Kompromittálta magát. S ennek ellenkezőjét nem lehet egyszerűen *számadatokkal* minősíteni. Két okból nem. Az első: az Előrs és a Szabadság *hetilap* volt, a Magyarország viszont *naponta* jelent meg. Zsilinszky lapjainál *nem egészen feleannyi időt* töltött Féja *mint a Magyarországnál*, s ha már számokkal kell bizonyítani ám legyen: az Előrs—Szabadság időszakban körülbelül 240 lapéldány állt Féja tollának rendelkezésére, a Magyarországnál ezzel szemben 2700. Ha ehhez viszonyítjuk a 100:17 arányt, *akkor a Zsilinszky-lapok oldalára billen a mérleg*. De a másik ok a döntő: mennyiség és tartalom két össze nem egyeztethető fogalom.

A bethleni „konszolidáció” után a gazdasági pangás a súlyos munkanélküliség, a nagy nyomor és a kívülről beszűrődő világgazdasági válság „orvoslására” a burzsoá rendszer új „gyógymóddhoz” folyamodott. Elővette az ellenforradalom terrorlegényei sorából a brutalitásig rámenős, fajvédő, demagóg Gömbös Gyulát, s megtette miniszterelnöknek. Gömbös gyökeres változásokat ígért, s hogy ezt szemléltesse, politikájának tengelyévé az úgynevezett „*reformprogramot*” tette, *amelyet 95 pontban fogalmazott meg*. Elhatározta és nagy hangon szónokolt is róla, hogy kifogja a szelet a baloldal vitorláiból (s ez a mondás akkoriban divattá vált az egész közéletben). Szakszervezetek helyett munkásközpontot létesít, annak ágazati szervezetei munkás-korporációk lesznek. Ígérte a földreformot és az *írókat is a „reformpolitika” zászlaja alá hívta*. Így alakult meg az az alapjában véve jó szándékú, de

a politikában kétbalkezes Zilahy Lajos vezetésével az „új szellemi front”. Ehhez csatlakozott Illyés Gyula, Kodolányi János, Nagy Lajos, Németh László, Pap Károly, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Tamási Áron és Féja Géza is. Zömmel (Nagy és Pap kivételével) népiesek. De a népiesek között *hiába keressük például Kovács Imre nevét, hogy ne is említsük a szocialistákat* (Erdei, Darvas).

A politikával felületesen foglalkozó korabeli újságolvasók is csakhamar tapasztalhatták, hogy Gömbös az olasz fasizmust kopírozza, s ha valakinek még illúziói voltak „reformpolitikájának” realitásáról, annak hitét csakhamar szertefoglatta a frissen felesküdtöt miniszterelnök első külföldi útja, amely Hitlerhez vezetett.

Volt-e különbség az „új szellemi fronthoz” csatlakozott írók és Féja között? Igen. *A többiek már előre jelezték kételyeiket, Szabó Lőrinc és Féja nem*: Az 1935-ös választások után pedig számon kértek. Zilahy Áfonya utcai lakásán — ahová Gömbös inkognitóban, taxival érkezett — a tüsténkedő házigazda barátságos eszmecserére számított és hét vendéget hívott meg. Ezek voltak: Mórincz Zsigmond, Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Féja Géza és egy Németh Imre nevű, akkor még kormánypárti képviselő, aki Bajcsy-Zsilinszky baráti köréhez tartozott. A kellemes „smúzolás” helyett, az elsőnek szóló Mórincz Szeged környéki, friss élményeire hivatkozva, *igen keményen és frontálisan támadott*. Kinos csend után Gömbös képviselőtársához fordult és megkérdezte tőle, hogyan zajlott le Kőszegen a megválasztása? „Soha többé nyílt szavazást!” — jött a válasz és rá a magyarázat... „reformot csak titkosan választott képviselőkkel lehet végrehajtani!” Tamási — aki a választási harcban Zsilinszkynek kívánt segíteni — kíméletlenül beolvasta Gömbösnek, hogyan szuppolták ki másokkal együtt a választókerületből a csendőrök, és hogy milyen féktelen terror uralkodott a körzetben. *Illyés mindenkire rálicitált*. Megkérdezte Gömböstől, hogyan képzelhető el reform olyan helyzetben, amikor az ország színe előtt ő maga ellene nyilatkozik? Az írók tehát „eltépték a babaruhát”. *Szabó Lőrinc és Féja megint csak hallgatott*.

Zimonyi Zoltán így jellemzi Féja „reformkorszakának” koncepcióját: „Az írók egyfelől rendszerbírálok, izgatnak, lelepleznek, felgyújtanak... másfelől viszont „lojálisak” az itt-ott tapasztalt becsületes szociálpolitika, a humánus szellemű közgazgatás iránt... a felülről megindult reformpolitika iránti igény és bizalom fejeződik ki bennük.” Ez egyértelmű megfogalmazása a *gömbösi politikának*, amely csak azért diagnosztizál, hogy kifogja a szelet a vitorlákból, de *gyógyítani már nem boldog*.

A szerző azt is állítja, hogy „A Magyar haláltánc írásai oszlatják el azt a legendát, hogy Féja elárulta Zsilinszkyt és átállt Gömböshöz.” Hogy Féja átállt Gömböshöz, azt maga Zimonyi állítja. Nem is egy helyen. Szerinte Féja a „kormánypárton belüli ellenzékét” segítette, *vagyis Gömbös „reformnemzedékét”*, amely fasizma mintára, óriási szociális demagógiával szajkászkodott és lelkesen szajkózta Gömbös 95 pontját. Ezzel a „reformnemzedékkel” élesen szemben állt a kormánypárton belül a konzervatív szárny („öreg csákyások”) Bethlen István híveiből, akiknek leg-többje nagybirtokos lévén, osztályhelyzetét látta veszélyeztetve Gömbös felelőtlen ígéreteitől. Erejükre vall, hogy Gömbösnek nagygyűlésen kellett kijelentenie: *En, nemhogy radikális, de semmiféle földreformot sem akarok, és minden ilyen irányú megmozdulással a legélesebben szembenállok!*” A „reformnemzedék” azonban — nyilván Gömbös sugalmazására — kitarzott a 95 pont mellett s ily módon párton belüli „ellenzékét” alkotott.

S hogy Féja elárulta volna Bajcsy-Zsilinszkyt? Igen. El. De ítélje ezt meg maga az olvasó. Zimonyi Zoltánt idézem: „Féja Géza újságírói pályáját Bajcsy-Zsilinszky Endre indította el. Az Előőrstől kapott szabadjegy lehetővé tette, hogy a fiatal esztergomtábori tanár (akit csak úgy „mellesleg” Zsilinszky hozott fel Pestre B. S.), vasárnaponként beutazza az országot. Döntőbb volt azonban a politikai keret, Zsilinszky határozott eredményesége, jól körvonalazott programja, amely betájolta Féja tollát is. Féja az Előőrsben és a Szabadságban nőtt fel azzá az újságíróvá és közéleti emberré, akivé a harmincas évek derekának forrongó mozgalmáiban lett.” Ehhez még hozzátesszem a magamét. Féja a Nemzeti Radikális Pártnak majdhogynem Zsilinszky heiyetteseként működött. Gömbös az 1935-ös választásra 11 mandátumot ígért Zsilinszky pártjának (mert nyíltszavazásos vidéki körzetekben *az győz, akit a kormány nem üttet ki*) s Féja már a zsebében érezhette a mandátumot. De Gömbös nem állja a szavát, csupán Zsilinszkyvel tesz kivételt, feltéve, ha belép a kormánypártba. Mivel Zsilinszky erre nem hajlandó, Tarpán rettenetes terrorral és szavazatcsalással megbuktatják (lásd fentebb „humánus szellemű közgazgatás”).

Ugyanakkor a Szabadság anyagilag összeomlik (Zsilinszky nem fogadott el a nagydékétől egy fillér „közgazdasági pénzt”, mint valamennyi más lap, tönkre kellett tehát mennie). Végrehajtók adják egymásnak a kilincset a lakásán: Zsilinszky a „padlón van”. És ebben a situációban, *anélkül, hogy egy hangos szóváltás vagy vita lett volna közöttük, Féja faképnél hagyta őt.* Emberek vagyunk, lássuk be: milyen egzisztenciája lett volna, ha kitart Zsilinszky mellett (akinek a napi betevő falat megszerzése is gondot jelent)? Hogy másfelé kereste boldogulását, nem vetem hát szemére. De azt már árulniuk nevezem, hogy a *letaglózott atyai jétevé ellen kirohan a Válaszban (előzőleg egy Werbőczy-cikkben ütött már egyet rajta)* s mint vádló lép fel az Achim-ügyben, holott Zsilinszky minden barátjával együtt *ő is a legapróbb részletekig ismerte ennek a tragikus eseménynek személyi és nem politikai indítékait.* A tényeknek ez a tudatos, machiavellista elferdítése Féja egész pályáján végigvonui.

Nyilvánvaló, hogy az élet-halálharcot folytató baloldal a *liberális Zsolt Bélától József Attiláig elítéli Fáját.* Akinek Zimonyi Zoltán szerint ez lett volna a szerepe: „... a hatalmat közvetlenül gyakorlók hatalmon belüli ellenzéke megpróbált a jövőnek is dolgozni, kapcsolatot keresett és közeledett a legális ellenzékhez. Ezért kerülhetett egyáltalán sor Féja kormányosztálybeli szerepvállalására, a hatalmat közvetlenül gyakorlók hatalmon belüli ellenzékéhez való időleges orientálódására.”

A hatalmon belüli ellenzéknek esze ágában sem volt, hogy a legális ellenzékét megközelítse. Erre csak sokkal később, a Kállay-kormány alatt, tehát a háború vége felé, egészen más politikai helyzetben és „felállásban” került sor. *Féja azonban addigra a baloldalon elvesztette hitelét.*

Zimonyi Zoltán ugyan azt állítja, hogy Fáját Fejtő Ferenc, József Attila és Révai József is megbecsülte. Ha csak a Viharsarokról alkotott véleményét nézzük — lehet. Bár nekem Fejtő személyesen másképpen nyilatkozott. Révai (akit nem azért idézek, mintha mindenben egyetértettem volna vele), „gouvernementális tollforgatónak” nevezte Fáját. Ami pedig József Attilát illeti, csak meg kellett volna őt hallgatni a Japán Kávéházban, Reinitz Béla asztalánál... De hát ez szubjektívum, hacsak Rónai Mihály András nem ült ott velünk, erre már nem emlékszem. De végük az objektívumot. A Szocializmus 1935. évi, májusi számában József Attila azt írja Féja Gézaról, hogy az a baloldaról olyat állít, *amit maga se gondolt át: „A baloldal”* — Féja szerint — „*csupán szánalomraméltó, testileg-lelkileg eltorzult tömeget látott a népben, s azt vallotta és vallja, hogy alulról nem jöhet semmi.*” Hát Féja nem tudná (hogyne tudná, de ismét tudatosan ferdít B. S.) — kérdezi József Attila —, hogy a baloldali pártok éppen hogy alulról várták azt, ami jöhet... a demokráciát? Féja nem tud a szervezett munkásságról? Arról, hogy a baloldal nem-hogy „szánalomraméltó, testileg-lelkileg eltorzult tömeget” látna a népben, hanem maga is nép, öntudatra ébredt nép, *abból a népből, amelyre oly erős fogadkozással maga Féja is hivatkozik!* Nos, ez volt József Attila „megbecsülő” véleménye.

Gömbös 1936-ban meghal. Utána ismét „csáklvás” politikus veszi át a kormányt, Darányi Kálmán. A „reformpolitika” lekerül a napirendről. Darányi is hirdet valamilyen reformot, de annak már nincs semmi visszhangja. S az igazság az, hogy olyan korszak (a háború) következik, amely a *lenni vagy nem lenni kérdését állítja előtérbe, s így a szociális problémák — bármennyire is nyomasztóak —, hátrább kerülnek.* Ekkor Féja a hatalmon belüli németelleneseket támogatja, vagyis, *most már a Bethlen-vonulat, az öreg csáklvásokét...* „a hatalmon belüli ellenzék mégsem bizonyult eléggé hatékony politikai erőnek, csődöt mondott, alkalmatlan volt az ország, de még a saját legegységesebb érdekeinek képviselőit is; elegendő itt csak a kiugrási kísérlet kudarcára utalnunk” — jellemzi ezt a korszakot Zimonyi Zoltán.

Nos, igen, de milyen befolyása volt Fájának a párton belüli németellenes ellenzékre (ha ugyan jó ez a kefejezés, hiszen Kállay Miklós, mint miniszterelnök már ennek az „ellenzéknek” az embere volt)? Nem tudom lemérni, nem is lehet, de alig tévedek, ha azt állítom, hogy *semmi!* Ebben ugyanis *Bethlen játszotta a prim-hegedűt.* Amit még a nyilvánosság elé szánt volna az újságíró, azt felzabálta a cenzúra feneketlen pötröha.

Féja tehetsége vitathatatlan. Kora egyik legjobb újságírója, ami nem kis dicséret. Élesszemű riporter, elsőrangú debatter (ha az eszközökben nem is válogat) és külön érzéke van az időszerű, a legtöbb embert foglalkoztató témák iránt. De Féja kortársa jól tudja, hogy a közvéleményben milyen csekély hatása van *magának a Magyarországnak is.*

A napokban került kezembe egy 1941-ből származó kis cédula. Rajta azoknak a

lapoknak a neve, amelyek hajlandók voltak a különböző baloldali irodalmi estekről és egyéb megmozdulásokról hírt adni és esetleg még recenziót is írni. A mai olvasónak talán hihetetlenül hangzik, de 13 ilyen napi- és hetilap volt: Népszava, Magyar Nemzet, Újság, Friss Újság, A Mai Nap, 8 órai Újság, Esti Kurír, Kis Újság, Pesti Hírlap, Pester Lloyd (kormánypárti, német nyelvű napilap, baloldali szerkesztőséggel, itt ismerkedtem meg Boldizsár Ivánnal), Függetlenség (kormánypárti napilap, ellenálló főszerkesztővel Makkai Jánossal, aki fogolytársam volt a Gestapónál). A hetilapok közül a Független Magyarország és A Reggel. Mint látjuk, a Magyarország nem szerepelt a papíron. Mert akkor távolról sem Féja cikkei, hanem Bálint György glosszái, Parragi György publicisztikája, Kunszeri Gyula és Kertész Róbert szatirái, Tombor Jenő körmöntont hadikommentárjai, a szellemi honvédelem sajtóbeli mozgalma (Szabó Zoltán falukutató neve bukkan fel itt az emlékezetemben) és a vitacikkek a nagy népi-nemzeti összefogásról, az emberiség' nevében, a halálos náci veszély ellen, később a háborúból való kilépés érdekében — ezek a kor témái. Nagy és láthatatlan antihitlerista front alakul ki, amelyben részt vesznek az „öreg csákyások”, de a katolikus Keresztény Párton és az egyházakon át az illegális kommunistákig sokan. Két jelszó köti össze őket. Az egyik a haza mentése. A másik a humánus. Ez utóbbi és Féja sorozatos antiszemita cikkeze azonban összeegyeztethetetlen. Egy gyékényen árul a hitleristákkal, amikor kitanácsolja a magyar irodalomból a zsidó írókat, akik „torzképet festenek a magyar nemzeti lélekről” (sic!). Csak mosolyogtam hát, amikor erről a korszakról Zimonyi Zoltán eme megjegyzését olvastam: Féja publicisztikája érettebbé válik... fölsejlik a polgári radikálisok, például Jászi Oszkár hatása.” De hiszen Jászi Oszkár magyarul író zsidó volt, csakúgy, mint Bródy Sándor, Ady mestere a publicisztikában! Egy biztos. Ennek a „hízelgő” összehasonlításnak Jászi Oszkár — úgy is, mint „a magyar nemzeti lélek” egyik megrontója — aligha örült volna.

Nem akarok vitát provokálni Féja személye körül. Nincs semmi kifogásom a Magyar haláltánc megjelenése ellen. Nem felejttem el, hogy Féja Dózsa mellett voksolt olyan világban, amelyben emiatt még Gaál Gaszton, a Kisgazdapárt elnöke is támadta. Azt is javára írom, hogy következetesen kitartott a legelesettebb, legvédtelenebb, legkiszolgáltatottabb népréteg, a szegényparasztság oldalán. Jelleme olyan volt, amilyen, senki sem ugorhatja át a saját árnyékát. De nem tudta volna, hogy a bajok feltárása egymagában elégtelen? Hogy le kell vonni a konzekvenciákat is? Ami viszont csak az lehet, hogy földreformot Magyarországon kizárólag forradalmi úton lehet végrehajtani. S Féja éppen azokkal perelt, akik ezt hirdették. Azokkal, akiket a történelem igazolt.

BARCS SÁNDOR

A kor vagy egy kör hangján?

Tárgyalásokon lehet megfigyelni, hogy a bíró olykor vissza-visszatér mellékes részletekre, megpróbál az ügy szempontjából érdektelen mellékkörülményeket is tisztázni; ezzel hasznos benyomásokat szerezhet a tanúk emlékezetéről, általános szavahihetőségéről. Abban a perben, amelynek vádirata szerint Féja Géza elárulta Bajcsy-Zsilinszky Endrét és átállt Gömböshöz, a bíró alighanem elidőzne egy ilyen részletkérdésnél: hogyan is „szakítottak”, lejátszódott-e Zsilinszky és Féja között valamilyen nagyjelenet? A tanúk ugyanis másként emlékeznek. Az egyik szerint: „1935 végén [...] Zsilinszky keményen lehordta Félját [...] Féja lángvörös arccal rohant ki az értekezletről, s attól kezdve fővárosszerte csak Áchim gyilkosaként emlegette Zsilinszky Endrét” (6). Más viszont mit sem tud erről a jelenetről: [...] anélkül, hogy egy hangos szóváltás vagy vita lett volna közöttük, Féja faképnél hagyta őt” (8). Lehordásról, „ellenséges indulatot kiváltó összetűzésről” (2) nem tud Zsilinszky „valóságos belső titoknoka” (5) sem, szerinte: Féja „hirtelen kivált a lapból, végleg szakított Zsilinszkyvel. Lépését sohasem indokolta meg” (2). Egy perben